

Savaşlar ve tıp

Doç. Dr. Akif Tan

1961'de Ankara'da doğdu. 1985 yılında Gülhane Askeri Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1990'da GATA Genel Cerrahi AB Dalı'nda uzmanlık eğitimi aldı. 1996 yılında GATA Genel Cerrahi AB Dalı'nda yardımcı doçent olarak göreve başladı. 2002 yılında doçent oldu ve 2004 yılında Kıdemli Albay olarak emekliye ayrıldı. Halen Özel İstanbul Medipol Hastanesi'nde çalışan Tan, evlidir ve 2 çocuk babasıdır.

Peyami Safa; insanlık tarihinde savaşların yerini anlatmak için "savaşlar, nefsinin ölümünü bilemeyen insanın bir dava uğruna ölmeyi öğrenmesi için verilmiş ilahi dersler gibidir" diyor. Biliriz ki savaşlarda ilk kayıp doğrudur hatta Churchill, "savaşta doğrular o kadar kıymetlidir ki yalanlarla korunmalıdır" der. Düşünce hayatında yeri Hegelci diyalektik içinde görülen Prusyalı asker Clausewitz'in "savaş üzerine" adlı kitabında, savaşı 'gerçekleri ve korkuları örten, hayali ve hırsları ortaya çıkaran bir sis' olarak tanımlaması, aslında savaşları biraz daha yakından tanımamız gerektiğini anlatır. İnsanlık tarihinde başından beri yıkıcılığıyla daima hatırlanan savaşlar hep olmuştur, bir de bu yıkıcılığına ve insanlığa kazandırır gibi görünürken bile kaybettirdiklerine bakarken tezat olarak görürüz ki tıptaki birçok ilerleme de aslında savaşlarla iç içedir.

Günümüzde de savaşlar, dolaylı ve dolaysız etkilerle en fazla öldüren ve en fazla sakat bırakan ilk on neden arasındadır. 90'lardan bu yana çatışmalarda 2 milyon çocuğun öldüğü, 5 milyon çocuğun ciddi yaralanma geçirdiği, evsiz veya kimsesiz kalan, psikolojik travma yaşamış 10 milyon çocuk bulunduğunu biliyoruz. Bunlara bir de mayın yaralanmaları ve hâlâ 78 ülkede 200-215 milyon kara mayının bulunduğunu hatırlatırsak tablo daha da ağırlaşır. Günümüzde savaşlar gelişmiş teknolojilerle, Irak'ta Amerikalıların seyreltilmiş uranyumlu mermiler kullanması gibi yıkıcılığını daha da arttırırken, bir yandan da tıpkı eski yıllarda olduğu gibi bir yandan da sağlık açısından tedavi ve

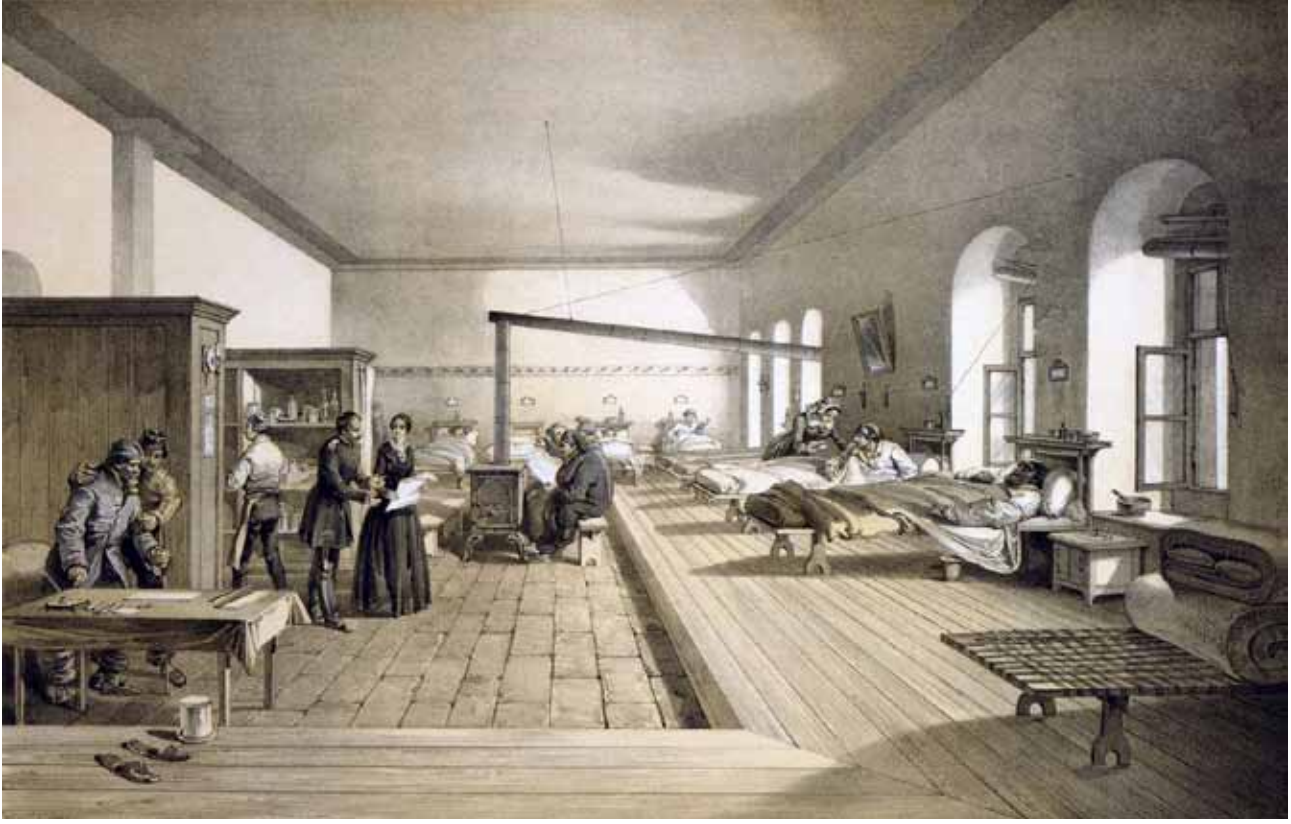
tedaviye yönelik teknolojilerin gelişmesini de arttırmaktadır.

Antik çağın Bergamalı büyük cerrahi Galenos, Roma'da saray hekimi olarak çalışmadan önce ününü ve bilgisini antik çağın savaşçıları gladyatörler üzerine olan tedavileriyle kazanmıştı. Arkologlar, Mısır'da Luksor yakınlarında buldukları ahşap deriden ayak parmağı protezini de muhtemelen ayak parmaklarını kaybeden bir asker için yapılmış olabileceği yorumu ile gündeme getirdiler. Bir uzvun ameliyatla vücuttan uzaklaştırılması anlamına gelen "ampütasyon", Eski Mısırda bilindiği gibi, Hipokrat tarafından da yaralanmış ya da gangrenöz hal almış uzuvlar için tanımlanmış ve savaşlardaki yoğun yaralanmalarda uygulanarak geliştirilmiştir. Bilhassa Larrey gibi savaş cerrahları tarafından günde 200 gibi bir sayıda uygulanmıştır. Daha sonra 17. yüzyılda Jean Petit ile turnike kavramı geliştirilmiş ve kanama azaltılarak gelişme sağlanmıştır. II. Dünya Savaşında Amerikalı askerlerde 100 bin civarında el yaralanması olması ile ve Sterling'in çabaları sonucunda mikro cerrahi yöntemleri geliştirilmiş ve el cerrahisi özgün bir bilim dalı haline gelmiştir.

Savaşların günümüz tıbbına en büyük katkıları yara kavramı ve yara bakımında olmuştur. Homeros, Troya Savaşında 4 yaralı askerden üçünün öldüğünü anlatır. Bu oran, Orta Çağ Savaşlarında da değişmemiş, fakat silahlarda barut kullanılmaya başlandığında yaraların baruttan etkilendiği görülmüş, yara iyileşmesinde kaynar yağ, kızgın demir kullanılmıştır. Ambroise Pare ise 16. yüzyılda yara tedavisinde yumurta, gül

yağı ve terebentin kullanarak ciddi bir iyileşme sağlamıştır. Lister ile mikrop karşıtı maddeler "antiseptikler" savaş alanlarında kullanıldığı gibi, Osmanlı - Rus Savaşında ordu cerrahi Carl Reyher "debridman" kavramını getirerek yeni bir çığır açmıştır. Amerika- İspanyol savaşlarında 19. yüzyılda cerrahi maske ve steril eldiven uygulamaları başlatılmış böylece enfeksiyonlara bağlı ölümler hızla azaltılmıştır. Teknolojik gelişmelerle I. Dünya Savaşında yüksek hızlı mermiler, makineli tüfekler kullanılmaya başlayınca kirli yaralanmalarla ölümler artmış ama 1929'da Fleming tarafından penisilin bulunması ile Normandiya çıkarmasında sıkça kullanılarak hatta seri üretimi yapılarak yara ve mikrop kavramında antibiyotiklerle yeni bir dönem başlamıştır.

I. Dünya Savaşı birçok alanda olduğu gibi, şok kavramının anlaşılması ve tedavisinde büyük gelişmeler olmasını sağlamıştır. Kanamalı yaralanmaların çokluğu şok kavramının gözlenmesinde çok faydalı olmuştur. Anestezi uygulamalarında çok önemli olan "hava yolu" kavramı ve "anestezi derinliği" kavramlarının anlaşılması ilk kez I. Dünya Savaşında Arthur Buadel tarafından ortaya konmuş; eter, kloroform ve damar yolundan verilen alkol ile spinal anesteziler karşılaştırılmış, ilk anestezi cihazları geliştirilmiştir. Aslında 1840'larda savaş alanlarında ağrıyı kesmek adına ilk devrim niteliğindeki çalışmalar başlamıştır. Davy tarafından nitroz oksidin etkileri gözlemlenmiş 1853'te Wood hipodermik şırınga ile kullanılan morfinin bilinç kaybı olmaksızın analjezik etkisini fark etmiş ve kullanılmaya başlamıştır. Amerikan İç Savaşında oral ve parenteral yaygın

Modern hemşireliğin kurucusu olarak kabul edilen İngiliz hemşire Florence Nightingale'in 1854'te çalışmaya başladığı Selimiye Kışlası'ndaki geçici hastane. (1856)

Savaşların tıbbı büyük katkılarından biri de fazla sayıda yaralanmada sağlık sistemi ve organizasyonunun önemini ortaya koymasındır. Napolyon Savaşlarında ilk kez Fransız ordu birliklerinde düzenli sıhhiye hizmetleri ve atlı arabalı seyyar hastaneler kurulmuştu. Ordu cerrahı Larrey, modern ambulans sistemi ve ilk yardım kavramına öncülük etmiştir. Kırım Savaşında bu sağlık hizmetlerine Florence Nightingale ile hemşirelik hizmetleri de eklenmiştir.

olarak morfin kullanılmış, Kore Savaşında da yoğun bir şekilde kullanılmış anacak yan etkileri anlaşılınca vazgeçilmiştir. Morfinin bağımlılık etkisinde o yıllarda "asker hastalığı" olarak tanımlanmıştır.

Kanadalı göğüs cerrahı Bethune İspanya İç Savaşında ilk kan bankasını kurmuş, fakat kan transfüzyonu ve kan bankalarının önemi ve verimli kullanımı ancak Kore Savaşında mümkün olmuştur. Yine Kore Savaşında kan taşınması için cam şişeler yerine kolay taşınmayı sağlayan kırılmayı önleyen plastik torbalar kullanılmaya başlanmıştır.

Kemik kırıklarında günümüzde kullanılan alçılama yöntemi ilk olarak Kırım Savaşında kullanılmıştır. Savaş yaralanmalarının büyük çoğunluğunu uzuv yaralanmaları oluşturur. Kemik kırıklarının teşhisinde ve mermilerin vücutta teşhisinde Roentgen'in x ışınlarını keşfetmiş olması çok önemli bir yer tutar. X ışınları, İtalya ve Etiyopya Savaşında ve 1897 Osmanlı - Yunan savaşında sıkça kullanılarak rutin hale gelmiştir. Yine I. Dünya Savaşında Thomas'ın geliştirdiği splintlerle uyluk kemiği kırıklarında ölüm oranı % 80'lerden % 20'lere düşürmüştü. Daha sonra Alman cerrah Kuntcher'in kemik kırıklarında kanal çivileri kullanması geldi. Bu mükemmel teknik, Kore Savaşına kadar çok kullanılsa da bu savaşla beraber popülerlik kazanmış, modifikasyonlarıyla günümüzde dahi hala sıklıkla kullanılmaktadır. Yine II. Dünya Savaşında Rus askerlerin tedavisinde

kendi adıyla anılan ve hala popülerliğini koruyan tespit yöntemi olan "ilizarov" yöntemini ilk olarak uygulamıştır.

Savaşların tıbbı büyük katkılarından biri de fazla sayıda yaralanmada sağlık sistemi ve organizasyonunun önemini ortaya koymasındır. Napolyon Savaşlarında ilk kez Fransız ordu birliklerinde düzenli sıhhiye hizmetleri ve atlı arabalı seyyar hastaneler kurulmuştu. Ordu cerrahı Larrey, modern ambulans sistemi ve ilk yardım kavramına öncülük etmiştir. Kırım Savaşında bu sağlık hizmetlerine Florence Nightingale ile hemşirelik hizmetleri de eklenmiştir. Daha sonra Amerikan İç Savaşı ile Osmanlı - Rus savaşlarında yaralıların tahliyesi için atlı ambulans birlikleri, ilk yardım için sahra hastaneleri kurulmuş bu hastaneler tümen, kolordu ve ordu gibi cephe gerisi kentlerdeki genel hastaneler ile irtibatlandırılarak ilk genel sağlık teşkilatları oluşturulmuştur.

Tüm insanlığın ortak mücadelesi, savaşları sona erdirmek daha da önemlisi engellemektir. Buna rağmen günümüzde 1. ve 2. Körfez Savaşlarının sadece insanların ölüm ya da yaralanmasıyla değil çevre felaketleri, barınma ve sosyolojik çöküş süreçleri ile de ne kadar büyük yıkımlar oluşturduğunu, yıllarca gidilemeyecek olumsuz süreçler ortaya çıkardığını görmekteyiz. Ne gariptir ki savaşlar, tüm bu yıkıcılığına rağmen, büyük bir ironiyle insanlığa hayat kurtarıcı, tedavi edici süreçlerdeki gelişmeleri armağan etmektedir.